

logiczne i antropologiczne wzbogaci obraz historyczny, pozwoli rozpoznać i opisać występujące współcześnie postawy, zrozumieć interakcje zachodzące między emigrantami z różnych (tak chronologicznych, jak i społecznych) grup Polonii. Tu wypada upomnieć się również o wprowadzenie do warsztatu badacza Polonii precyzyjniejszych narzędzi z dziedziny prasoznawstwa. Pogłębiona analiza form (pozycjonowanie, frekwencyjność itp.) oraz treści polskiej prasy emigracyjnej może nie tylko uzupełnić dotychczasowe badania, lecz również otworzyć nowe pola refleksji. Dwa kolejne rozdziały poświęcone są aktywności religijnej, społecznej i kulturalnej polonijnej społeczności londońskiej. I znowu zaskakuje szerokie spektrum działalności Polaków, które zdołał uchwycić Autor dzięki – między innymi – stosowaniu zróżnicowanych, interdyscyplinarnych narzędzi badawczych.

Pracę wzbogaca ponad 40 tabel, w których Autor zestawiał dane źródłowe mogące być podstawą wyjścia do dalszych, bardziej szczegółowych analiz i – o ile pojawią się inne, podobne zestawienia – wniosków o charakterze syntetycznym.

Poświęcona dziejom Polonii londońskiej książka księdza profesora Jana Walkusza ma wielką szansę stać się opracowaniem wzorcowym. Wynika to z podkreślanej w niniejszej recenzji kilkakrotnie metodologicznej postawy Autora, skutkującej wszechstronnym ukazaniem życia społeczności polonijnej, organizującej swoje życie i aktywność – nie tylko religijną – wokół parafii i powiązanych z ośrodkiem duszpasterskim instytucji. Z pewnością jest to najbardziej wszechstronna i najbardziej kompletna monografia poświęcona społeczności Polaków na obczyźnie w dotychczasowej literaturze. Na koniec dwie pretensje: pierwsza do wydawnictwa, druga do Autora. Szkoda – a chwalebne skądinąd tempo procesu wydawniczego nie jest wystarczającym usprawiedliwieniem – że nie wystarczyło czasu na rzetelną korektę tekstu. Gdyby została ona zrobiona, nie raziłyby podczas lektury potknięcia stylistyczne, literówki i anglicyzmy (w pewnej mierze usprawiedliwione językiem podstawy źródłowej). Autorowi zaś zmuszony jestem wytknąć, że nie poświęcił należytej uwagi materiałowi ikonograficznemu. Fotografie potraktowane jako źródła w monografii takiej jak ta, mogłyby istotnie wzbogacać kwestionariusz badawczy: nie doczekały się jednak nawet prostego spisu.

Tomasz Panfil

Gabriel G a r ç o n, *Le centre pastoral polonais d'Auby, Courcelles, Fleurs-en-Escrebieux et Leforest 1922-1939*, Publications du Rayonnement culturel polonais. Siège: Faculté libre des Lettres et Sciences Humaines, 60 bd Vauban, BP 109, 59016, Lille Cedex 2007, ss. 132 + 2 nlb.

W okresie międzywojennym ponad półmilionowa polska emigracja zarobkowa we Francji należała do najliczniejszych w całej Europie. Wychodźstwo polskie w tym

kraju było stosunkowo młode i dobrze zorganizowane¹. Nie dziwi więc fakt, że powyższa problematyka stała się tematem zainteresowań wielu naukowców w kraju i zagranicą. Polonia francuska doczekała się dość bogatej literatury w języku polskim i francuskim². Niewiele prac poświęcało jednak należytą uwagę tak istotnym zagadnieniom, jak opieka religijna nad Polakami we Francji oraz życie organizacyjne polskich katolików.

Polacy zawsze ogromną wagę przywiązywali do zapewnienia sobie opieki duszpasterskiej w języku ojczystym. Czuwać nad tym miała Polska Misja Katolicka we Francji. Dzięki zdecydowanym staraniom skupisk polskich we Francji i przy współpracy i dobrej woli episkopatu francuskiego i pracodawców z Kościołem w Polsce i Polską Misją Katolicką w Paryżu, którą zreorganizowano w 1922 r., udało się stworzyć stałe i trwałe struktury duszpasterstwa polskiego w tym kraju³. Pierwszą gruntowną rozprawą poświęconą polskiej opiece religijnej we Francji w latach 1909-1939 była książka ks. Romana Dzwonkowskiego, opublikowana w 1988 r. w wydawnictwie Pallottinum⁴. Monografia ta powstała w ramach prac prowadzonych przez Instytut Badań nad Polonią i Duszpasterstwem Polonijnym KUL. W ostatnich latach w języku francuskim ukazała się praca o podobnym temacie, choć nieco innych ramach chronologicznych. Była to rozprawa doktorska Gabriela Garçon na temat: *Les Catholiques polonais en France. Les années de fondation 1919-1949*⁵, obroniona w kwietniu 2003 r. na Uniwersytecie Lille III. Została ona bardzo wysoko oceniona przez znawcę danej problematyki ks. R. Dzwonkowskiego⁶. Autor tej książki, urodzony w 1953 r., jest pracownikiem naukowym Uniwersytetu Lille III i byłym prezesem Katolickiego Stowarzyszenia Młodzieży Polskiej we Francji. Nie była to jego pierwsza monografia⁷. Gabriel Garçon od wielu lat zajmuje się dziejami polskiej emigracji we Francji w XX wieku, a w szczególności jej życiem religijnym i należy obecnie do najlepszych specjalistów w tej dziedzinie.

---

¹ *Polacy na szerokim świecie*, Warszawa 1936, s. 24-27.

² Obszerną bibliografię przedmiotu zob.: G. G a r ç o n, *Les Catholiques polonais en France. Les années de fondation 1919-1949*, Lille Cedex 2004, s. 481-493.

³ R. D z w o n k o w s k i, *Polska opieka religijna we Francji 1909-1939*, Poznań-Warszawa 1988, s. 304.

⁴ *Polska opieka religijna we Francji 1909-1939*, Poznań-Warszawa, ss. 334, ilustracje, mapy.

⁵ Publications du Rayonnement culturel polonais. Siège: Faculté libre des Lettres, 60 bd Vauban, BP 109, 59016, Lille Cedex 2004, ss. 499 + 1 nlb.

⁶ R. Dzwonkowski [rec.]: Gabriel Garçon, *Les Catholiques polonais en France. Les années de fondation 1919-1949*. Publications du Rayonnement culturel polonais. Siège: Faculté libre des Lettres, Lille 2004, ss. 493, „Studia Polonijne” 26(2005), s. 314-319.

⁷ Zob. G. G a r ç o n, *La radio française parle le polonais. Histoire des émissions en langue polonaise de la radiodiffusion française: 1932-1974*, Publications du Rayonnement Culturel Polonais siège: Faculté Libre des Lettres, 60 bd Vauban, BP 109, 59016, Lille Cedex 1991, ss. 169 + 5 nlb.

W 2007 r. ukazała się kolejna książka tego autora pt. *Le centre pastoral polonais d'Auby, Courcelles, Fleurs-en-Escrebieux et Leforest 1922-1939*⁸. Praca liczy 132 strony drobnego druku, z różnego rodzaju dodatkami ilustrującymi życie religijne Polaków w Auby. Ramy chronologiczne publikacji obejmują lata dwudzieste i trzydzieste XX w. W 2007 r. polska parafia w Auby obchodziła 85. rocznicę swojego powstania. Początki placówki w Auby, obejmującej również sąsiednie wsie Flers-en-Escrebieux, Courcelles-lès-Lens i Leforest, sięgają roku 1922, gdy pierwszy raz przybył tam polski kapłan ks. Czesław Kaczmarek. Były to typowe górnicze miejscowości, usytuowane wokół wzgórza Pèvele na pograniczu departamentów Nord i Pas-de-Calais we Francji północnej.

Głównym zamierzeniem Autora książki było szczegółowe przedstawienie dziejów polskiego ośrodka duszpasterskiego w Auby w latach 1922-1939. Garçon celowo ograniczył się do wspomnianego okresu, który stanowi pewną zwartą całość w historii Polskiej Misji Katolickiej we Francji, jak również placówki duszpasterskiej w Auby. Autor we wstępie dokładnie wyszczególnił powody takiego wyboru.

Prezentowana praca składa się z trzech rozdziałów, w których rzeczowo zostały ujęte podstawowe zagadnienia składające się na problematykę książki. W pierwszym z nich, który ma charakter rozdziału wprowadzającego, Autor przedstawił okoliczności i przyczyny przybycia Polaków do tej części Francji, dokładnie omówił statystykę i strukturę społeczną wychodźstwa polskiego z okolic Auby oraz warunki ich osiedlenia się i trudności z tym związane. Kolejne rozdziały książki zostały poświęcone bezpośrednio historii polskiego ośrodka duszpasterskiego w tym regionie, życiu religijnemu i organizacyjnemu polskich wychodźców. Po wstępnym przedstawieniu początków organizacji PMK we Francji i zasad jej funkcjonowania, tematyka drugiego rozdziału skupia się na szeroko rozumianym życiu religijnym polskiej lokalnej wspólnoty w Auby. Autor ustalił dokładną listę kapłanów polskich pracujących tu w okresie międzywojennym, scharakteryzował podstawy prawne i materialne polskiej placówki duszpasterskiej oraz omówił praktyki duszpasterskie i życie sakramentalne wiernych. Ostatni rozdział prezentuje rozwój katolickich organizacji i stowarzyszeń wśród polskich wychodźców we Francji, a w szczególności w okolicach Auby. Autorowi udało się w dużej mierze przedstawić bogaty i różnorodny obraz życia organizacyjnego polskiej społeczności lokalnej należącej do ośrodka duszpasterskiego w Auby.

Prezentowana książka jest oparta na solidnej bazie źródłowej. Garçon głównie sięgnął do archiwaliów francuskich. Podstawą do napisania tej monografii stały się przede wszystkim materiały zgromadzone w archiwach diecezji francuskich Arras i Cambrai, uzupełnione przez dokumenty z archiwów departamentalnych w Lille (Nord) i Dainville (Pas-de-Calais) oraz nieliczne materiały przechowywane w Archiwum Polskiej Parafii w Auby. Ponadto autor sięgnął również do archiwaliów z Archiwum Polskiej Misji Katolickiej we Francji w Paryżu oraz Archiwum Akt Nowych w Warszawie. Niewątpliwie przy tak sformułowanym temacie pracy należałoby również przeprowadzić szczegółową kwerendę archiwalną w Archiwum Archidiecez-

---

⁸ Publications du Rayonnement culturel polonais. Siège: Faculté libre des Lettres et Sciences Humaines, 60 bd Vauban, BP 109, 59016, Lille Cedex.

jalnym w Gnieźnie, w szczególności zespołu Archiwum Prymasa Polski, Dział III: Akta Protektora Wychodźstwa Polskiego, które zawiera bogatą dokumentację dotyczącą historii duszpasterstwa polskiego i życia religijnego Polaków we Francji w okresie międzywojennym.

Mimo braków źródłowych, Autorowi udało się zrekonstruować historię polskiej placówki duszpasterskiej i życia religijnego Polaków w Auby. Treść pracy została wzbogacona licznymi zestawieniami tabelarycznymi (13 tabel) oraz bogatym zbiorem ilustracji, kopii dokumentów i zdjęć dołączonych do każdego z rozdziałów. Wartość danej publikacji obniża jednak brak spisu źródeł i literatury wykorzystanych w książce. Autor we wstępie odsyła jedynie czytelnika do bibliografii zamieszczonej w swojej pracy doktorskiej oraz monografii J. Ponty⁹. W pracy brakuje również indeksu osób i nazw geograficznych, co ułatwiłoby lekturę książki. Nie wpływa to jednak w żaden sposób na treść i wartość merytoryczną prezentowanej publikacji. Książka Gabriela Garçona, wydana przez stowarzyszenie Le Rayonnement Culturel Polonais, jest ważną i interesującą pozycją naświetlającą historię polskiej emigracji we Francji na przykładzie polskiej placówki duszpasterskiej w Auby.

Witalij Rosowski

Dwie Ojczyzny. Polskie dzieci w Nowej Zelandii. Tułacze wspomnienia, red. Stanisław Manterys, Stefania Zawada, tł. Anna Szatkowska, Warszawa: Wydawnictwo Rytm 2006, ss. 368.

Wielu z nas zna niezliczone tragedie spowodowane okrucieństwem okupacji niemieckiej i sowieckiej podczas II wojny światowej. Jak się wydaje – nadal jednak mamy skąpą wiedzę o dramacie tysięcy polskich dzieci, które zostały wyrwane – z całymi rodzinami – z domowych gniazd – ze wschodnich rubieży dawnej Rzeczypospolitej. W okresie od 17 września 1939 r. do czerwca 1941 r. wywieziono około półtora miliona Polaków. W tej liczbie było około 379,5 tys. dzieci do lat 14. Nie zaoszczędzona była im groza i atmosfera terroru podczas ewakuacji. Wielu ludzi zmarło z głodu, chorób, mrozu i wycieńczenia. Największa śmiertelność była wśród dzieci. Tysiące małych zesłańców zostało sierotami.

Sytuacja zmieniła się diametralnie po agresji Niemiec na ZSRR. W konsekwencji 30 lipca 1941 r. wznowiono stosunki dyplomatyczne między ZSRR i Rządem Polskim na Uchodźstwie. To porozumienie spowodowało, że ludność polska w Związku Radzieckim została objęta amnestią i Polacy mogli organizować własną armię, by walczyć

---

⁹ *Polonais méconnus. Histoire des travailleurs immigrés en France dans l'entre-deux-guerres*, Paris: Publications de la Sorbonne 1988, ss. 474.